

ПРОУЧВАНИЯ ВЪРХУ ГРАМАТИЧЕСКАТА МОРФОЛОГИЯ ВЪВ ВЕРБАЛНАТА ПРОДУКЦИЯ НА ДЕЦА СЪС СПЕЦИФИЧНА ЕЗИКОВА СЛАБОСТ

Пламен С. Петков

SOME STUDIES AND VIEWS ON GRAMMATICAL MORPHOLOGY WITHIN THE VERBAL PRODUCTION OF CHILDREN WITH SPECIFIC LANGUAGE IMPAIRMENT

Plamen St. Petkov

ABSTRACT: A review dedicated to grammatical morphology is presented within the article. The main focus is oriented to the development of children with specific language impairment. Many studies, enquiries and paradigms are highlighted and compared. Different conclusions made by some authors are juxtaposed. The role of morphemes having grammatical distinction is enhanced. Grammatical morphemes, which are connected to the use of verbs, nouns, pronouns, are explored within the verbal production of children with specific language impairment. Some differences between language impaired and normally developed children are pointed out, analyzed and explained.

KEYWORDS: specific language impairment, language development, grammatical morphology, mean length of utterance.

Изследването е финансирано по проект № РД-08-87/03.02.2017 г. от параграф на фонд „Научни изследвания” на ШУ „Епископ Константин Преславски”.

Много от проучванията върху граматическата морфология и особеностите на нейното приложение във вербалната продукция на децата със специфична езикова слабост са обобщени и анализирани от R. Brown и неговите колеги (R. Brown, 1973; de Villiers, 1973). Анализът обхваща група от граматически морфемни, които изиграват изключително важна роля в езиковото развитие на нормално развиващите се деца в една сравнително ранна възраст. С течение на времето в обсега на проучванията върху граматическата морфология попадат местоименията, модалните, спомагателните глаголи, съюзите, както и други допълващи думи или морфемни, с които се обозначават подчинените изречения. През последните години взаимозависимостта и връзката между граматическите морфемни и другите лингвистични компоненти на различни равнища е обект на задълбочени и мащабни изследвания.

Съществуват доказателства, според които по отношение на използването на операции, свързани с граматическата морфология при децата със специфична езикова слабост се наблюдават значителни дефицити. Въпреки това първите изследвания в тази насока представят обобщения, които са съвсем противоположни. Morehead и Ingram (1970, 1973) проучват особености в употребата на окончания при деца със специфична езикова слабост и контролна група деца. Между двете групи не са отчетени съществени различия. Като цяло се забелязва по-малка честота на употреба на спомагателни глаголи при децата със специфична езикова слабост.

По-късните изследвания върху отражението на граматическата морфология в речта на децата със специфична езикова слабост са изключително много. Kessler (1975), R. Brown (1973) и de Villiers (1973) насочват вниманието към употребата на окончания за множествено число, окончания, образуващи сегашни и минали причастия и окончания на глаголите в различно лице, число и глаголно време. Сортирането на морфемите според процента на случаите на тяхната правилна употреба в контекст, което изисква точно определени граматически форми, показва по-ниски резултати при децата със специфичната езикова слабост в сравнение с нормално развиващите се деца.

В изследване на 287 деца със специфична езикова слабост Johnston и Shery (1976) регистрират сходни резултати с тези на Kessler, R. Brown и de Villiers, но в това изследване е включена и пробата за измерване на дължината на изказването – MLU (Mean Length of Utterance), където децата постигат 90 % успеваемост. Съобразно тези данни за децата със специфична езикова слабост се откроява необходимостта от по-високо равнище, което да бъде определено като възрастова норма по отношение на коефициента на дължината на изказването (изчислен според броя на използваните морфемии) в сравнение със средното равнище от предходни изследвания. Khan и James (1983) също откриват по-високи от очакваните резултати при употребата на граматически морфемии в речта на децата със специфична езикова слабост. При лонгитудно изследване на Trantham, Pedersen (1976); Cousins (1979); Eyer, Leonard (1995) този тип данни се потвърждават.

Steckol и Leonard (1979) сравняват деца със специфична езикова слабост и контролна група нормално развиващи се деца, които са в по-ранна възраст. Децата от контролната група показват по-висок процент на успеваемост в използването на граматически морфемии. Albertini (1980) прилага подобен модел на изследване, което протича в продължение на шест месеца и проследява употребата на морфемии при деца от предучилищна възраст. Използва се пробата MLU, като изследването започва при средна дължина на изказванията на децата от 1,5 до 2,1 морфемии. Сред морфемите, използвани от децата в периода на изследване, са окончания на глаголите за сегашно време, окончания на съществителни имена за множествено число, както и окончанието за родителен падеж. В края на шестте месеца децата със специфична езикова слабост използват само предлозите „в” и „на”, докато някои от децата от контролната група използват окончания за множествено число, за сегашно време на глаголите, както и предлозите „в” и „на”. Дори когато не е достигнато равнището, прието за възрастова норма от контролната група деца, разликите между двете групи са изключително големи. Съотношението на средните проценти от резултатите от нормално развиващите се деца и децата със специфична езикова слабост е както следва – за употреба на окончания за множествено число 87 % спрямо 10 % и за употреба на окончанието за притежание 63 % спрямо 3%. Разбира се, тези разлики са особено отличителни, поради това че за шестмесечния период на изследване децата от контролната група вероятно имат по-интензивен темп на развитие в сравнение с децата със специфична езикова слабост. Както в предходните изследвания последователността на появата на използваните граматически морфемии е сходна при двете групи деца.

Beastroom и Rice (1986) насочват фокуса на изследване върху употребата на определителен и неопределителен член, като децата от контролната група показват по-добри резултати. Oetting и Horohov (1997) изследват употребата на минало време. И при двете изследвания се отчита комбиниран брой точки, отразяващ употребата на комплект от граматически морфемии. Johnston и Kamhi (1984) включват в изследването проверка на употребата на морфемии за множествено число на съществителните имена, за минало време на глаголите, също и на спомагателни глаголи, инфинитивни форми и съюзи. Bliss (1989) също използва комбиниран вариант при отчитането на точките, като и при двата случая децата от контролната група показват по-добри резултати. При първия вариант се изследва морфологията на съществителните имена, включително определителните и неопределителните членове и образуването на множествено число, както и местоименията. При втория вариант акцентът е върху морфологията на глаголите, тяхното съставяне, образуване на минало време, поставяне на окончание в трето лице, единствено число в сегашно просто време на глаголите, което в съвременния английския език е единствено в това глаголно време, както и формите за минало време на неправилните глаголи, инфинитивните форми и спомагателните глаголи.

Leonard, Eyer, Bedore и Grela (1997) сравняват деца със специфична езикова слабост в предучилищна възраст, група нормално развиващи се деца на същата възраст и втора контролна група нормално развиващи се деца, които са в по-ранна възраст по отношение на употребата на две групи морфемии. Първата група включва окончания за лични глаголи и формите на спомагателния глагол „съм”, втората група съдържа комплект от морфемии и

функционални думи, които нямат отношение към личните форми – множествено число за съществителни имена, окончание за родителен падеж, инфинитивни форми и определителен и неопределителен член. Децата със специфична езикова слабост показват по-нисък процент на употреба и на двете групи от морфемите в сравнение с децата и от двете контролни групи.

В по-късни изследвания се преминава към отделен анализ по отношение на употребата на всяка една морфема. Leonard, Bortolini, Caselli, McGregor, Sabbadini (1992) установяват по-висок процент на употреба в контекст, изискващ точни определени морфемите, при децата от контролната група по отношение на окончанието за множествено число, окончание за минало време при правилни глаголи, окончание глаголите за трето лице, единствено число в сегашно просто време и формите на спомагателния глагол „съм”. Що се отнася до употребата на определителен и неопределителен член и формите за минало време на неправилните глаголи, не се наблюдава статистически значими различия между двете групи. Rice, Wexler и Cleave (1995) откриват съществени различия в полза на децата от контролната група по отношение на употребата на минало време при правилните глаголи, формите за трето лице единствено число, сегашно време на глаголите и приложението на спомагателните глаголи. Hadley и Rice (1996) забелязват повече ограничения при децата със специфична езикова слабост в използването на спомагателните глаголи. Cleave и Rice (1995) също откриват различия в полза на децата от контролната група при приложението на спомагателни глаголи. Съгласно тези проучвания използването на спомагателния глагол „съм” изпреварва в появата си използването на останалите спомагателни глаголи в хода на развитието и при двете групи деца.

Трябва да се отбележи, че различия не се откриват по отношение на употребата на всички морфемите между децата със специфична езикова слабост и нормално развиващите се деца. От друга страна в някои изследвания се откриват такива различия при употребата на дадени морфемите, но в други изследвания същите тези различия не се отчитат. Ето защо е трудно да се обобщат кои точно граматически операции са основната трудност на тези деца, както и да се твърди, че затрудненията произлизат от особеностите на самите граматически правила. Въпреки това както показват още ранните изследвания на Morehead и Ingram (1970, 1973), са налице видими недостатъци по отношение на граматическата морфология при децата със специфична езикова слабост.

От друга страна откриването на различен тип езикови проблеми при тези деца спрямо нормално развиващите се деца е в някаква степен относително и откриваните различия далеч не са константни за някоя от групите. Така например Lahey, Liebergot, Chesnick, Menyuk и Adams (1992) установяват, че е налице изключително голямо разнообразие в употребата на граматически морфемите при нормално развиващите се деца. Това означава, че децата със специфична езикова слабост, които използват някои граматически морфемите в по-малка степен и съответно процентът, който изразява честотата на тази употреба, е по-нисък, могат да покажат тези различия в едно изследване, но в друго изследване, където сравнението се прави с друга група нормално развиващи се деца и където стимулният материал на изследване е друг, децата със специфична езикова слабост могат да нямат същия нисък процент на успеваемост, а да имат по-добри резултати и да не се отличават от контролната група. В този смисъл нормално развиващите се деца, които са в по-ранна възраст и биват използвани като контролна група за сравнение, показват променливи стойности, които биват приемани за норма. Ето защо, ако различията между двете групи деца в дадено изследване са резултат на ситуационни обстоятелства и закономерности, би могло да отчетем твърде много различия като същевременно в друго изследване тези различия между групите могат да бъдат от съвсем друго естество и отчитайки процентното съотношение, бихме могли да открием прояви и особености, които да бъдат в полза и на едната, и на другата група деца.

Ранните проучвания показват, че децата със специфична езикова слабост не вмъкват граматически морфемите в неподходящ контекст. Menyuk (1964) установява, че в това отношение те правят приблизително толкова грешки, колкото и децата от контролните групи (а в някои случаи дори по-малко тях). Изследване на Leonard (1972) потвърждава тези обобщения. Според проучване на Ingram (1972b) едни от най-честите грешки, допускани от децата със специфична

езикова слабост по отношение на употребата на спомагателните глаголи, е изпускането им в контекст, който изисква употребата им, наблюдават се и грешки при използването на спомагателния глагол „съм”, като се разместват формата за трето лице единствено число сегашно време с формата за множествено число, сегашно време.

Съвсем различни резултати се обособяват в изследване на Gopnik (1990b). В изследването са включени осемгодишни деца със специфична езикова слабост, при които се наблюдават грешки в използването на много окончания и функционални думи, отнасящи се до граматически категории като глаголно време, лице, число и род. Грешките не се ограничават само до изпускане на граматическите форми, изисквани от съответния контекст – наблюдава се използване на неподходящи граматически морфемии. На базата на тези резултати Gopnik стига до заключението, че децата нямат необходимите знания относно граматическата роля на тези морфемии.

В тази връзка се смята, че употребата на граматическите морфемии стимулира знанията на децата за граматическите правила повече, отколкото рутинното им заучаване.

Gopnik и нейни колеги (Crago, Gopnik, 1994; Gopnik, Crago, 1991; Ullman, Gopnik, 1994), както бе споменато в контекста на други дискуссионни проблеми по-рано, провеждат изключително интересно изследване, обхващащо 20-членно семейство, при което при три поколения от членовете му се наблюдават случаи на специфична езикова слабост. Седем от членовете на семейството имат нормално езиково развитие, докато при останалите се наблюдава дефицит в езиковите способности. По отношение на граматическата морфология при последните се наблюдават далеч повече неправилни отговори в сравнение с контролната група от същото семейство. Дефицитите се изразяват в неправилна употреба на окончанието за множествено число, което се използва при една голяма част от съществителните имена, на окончанието за трето лице, единствено число, сегашно време на глаголите, както и на окончанието за минало просто време при правилните глаголи.

Berko (1958) пръв провежда експеримент с използването на логатоми, които трябва да бъдат свързани с определена семантика, зададена от визуален и вербален контекст. Особено интересното тук е, че тези новоусвоени от децата „думи” трябва да бъдат след това включени в изречение в определен контекст и всъщност тук се налага прибавянето на граматически морфемии – окончания или функционални думи. Така подобен тип експерименти поставят еднакво силен акцент както върху семантиката, така и върху граматиката.

Задачите, моделирани от Berko, дават смесени резултати при изследването на 20-членното семейство. Някои от членовете на това семейство, които са със специфична езикова слабост, прибавят афикси към зададените логатоми. Въпреки това те дават по-малко такива отговори в сравнение с останалата част от семейството, която е в ролята на контролна група. Освен това някои от отговорите, дадени от лицата със специфична езикова слабост чрез прибавяне на афикс към коренна морфема, са твърде бавни, дълбоко обмисляни и принудителни. Според Gopnik и нейните колеги по-ниската честота на употреба на граматически морфемии би могла да се дължи на заучаване и запомняне на думите заедно с дадени окончания, което предполага по-малка гъвкавост и интензивност на граматическите операции, при които към дадени коренни морфемии могат да се прибавят различни афикси според изискването на контекста. В случая лицата запаметяват думата с някои от афиксите и това блокира употребата на други афикси, които могат да заемат тяхното място. Спонтанното прилагане на правилата в хода на езиковото продуциране е особено трудно при тези индивиди. Моментните успехи, които те постигат при използването на логатоми и прибавянето на афикси към тях, са резултат от заучаването на металингвистични правила.

Vander Lely и Ullman (1995) сравняват употребата на минало време при ученици със специфична езикова слабост и нормално развиващи се техни връстници, които са в по-ранна възраст като подборът за сравнение и съответствието между двете групи е на базата на постигнатия брой точки при езиков тест. Децата със специфична езикова слабост постигат по-ниски резултати при използването на форми за минало време на глаголите както при

използването на реални глаголи, така и при използването на безсмислени глаголи (глаголи логатоми). Единствено при безсмислените глаголи се наблюдава минимална употреба на афикси приблизително в около 5% от случаите. За децата със специфична езикова слабост правилната употреба на окончанието за минало време зависи от честотата на поява на думата в хода на задачите от изследването, като този ефект не се наблюдава при контролната група деца.

Други изследвания също представят данни за използване на граматически морфемии към логатоми при използване на минало време при правилни глаголи (Oetting, Horohov, 1997). Bellarie, Plante и Swisher (1994) изследват употребата на окончания за различни граматически категории – за множествено число на съществителните имена, за притежателни форми, за сегашно и минало време на глаголите. И в двете изследвания децата със специфична езикова слабост не използват граматически морфемии към безсмислени думи в същата степен както децата от контролните групи.

В изследване на Albertini (1980) се установява, че само 7 % от децата със специфична езикова слабост използват форми за множествено число в контекст, който изисква това. Когато децата със специфична езикова слабост и нормално развиващите се деца биват съотнесени на базата на съответствие при употребата на граматически окончания при реални думи и при логатоми, децата със специфична езикова слабост се справят еднакво добре както децата от контролната група (Smith – Lock, 1995).

При изследването на употребата на минало време Oetting и Horohov (1997) откриват, че влияние върху отговорите и на двете групи деца имат фонологичните характеристики на глаголите. Авторите включват в изследването и глаголи, произлизащи от съществителни имена. Изследването Oetting и Horohov предоставя важни данни относно употребата на неправилните глаголи в минало време, както и относно разграничаването на омофони, отнасящи се до форми на сегашно време, минало време и минало причастие на един същ глагол. Резултатите от това изследване са изключително интересни, но тъй като касаят особености, специфични за английския език, нямат да бъдат включени в настоящия обзор. Би могло само да се отбележи, че децата със специфична езикова слабост имат по-добри резултати при използването на глаголи, произлизащи от съществителни имена, а по отношение на неправилните глаголи им е по-лесно, когато формите на даден глагол за минало време и за минало причастие са омофони.

Moore и Johnston (1993) се опитват да определят дали и доколко трудностите при употребата на минало време при децата със специфична езикова слабост се дължат на обстоятелството, че времето се обозначава чрез глагол. Ето защо при изследването на употребата на минало време те включват и наречия за време. В една от задачите децата трябва да използват граматически морфемии за минало време, а при друга задача трябва да използват определено наречие за време – *вчера, миналата вечер* и пр. Децата със специфична езикова слабост, които участват в експеримента, са на петгодишна възраст, а нормално развиващите се деца от контролните групи са съответно на три и на четири години. При използването на глаголни форми за минало време отговорите на децата със специфична езикова слабост са близки до отговорите на тригодишните деца от едната контролна група, при използването на наречия за време отговорите им са близки до отговорите на четиригодишните деца от другата контролна група. Според Moore и Johnston различията, наблюдавани относно морфологията на глаголите и избора на подходящи наречия за време, показват, че от гледна точка на семантиката употребата на наречия за време представлява задача с по-висока степен на сложност и трудност за децата със специфична езикова слабост. Докато окончанията за минало време обозначават факта, че действието е извършено преди момента на говорене, то наречията за време освен това определят и точно момента, в който събитието се е случило. От друга страна трудностите при употребата на формите за минало време вероятно се дължат преди всичко на трудности по отношение на морфологията на глаголите, отколкото на проблеми, свързани с понятията за време.

Обяснимо е също така трудностите при употребата на някои граматически морфемии да бъдат доста по-силно изразени, отколкото трудностите при други граматически морфемии. Изследвания на Leonard, Bortolini, Caselli, McGregor, Sabbadini (1992); Roberts, Rescola,

Borneman (1994) върху различни групи деца и описанията на отделни случаи на специфична езикова слабост от Crystal, Fletcher, Garman, (1976); Eyer, Leonard (1995) представят данни за проблеми по отношение на морфологията на съществителните имена в същата степен, както и проблеми при морфологията на глаголите, но въпреки това поради доста по-сложните граматически отношения, зависимости и варианти на употреба, които имат глаголите, се смята, че втората група трудности имат по-значително отражение върху езиковото развитие на децата. Както бе споменато по-рано, последователността в развитието на граматическите морфемии при децата със специфична езикова слабост е приблизително същата както при нормално развиващите се деца. Някои от най-ранно появяващите се граматически морфемии се присъединяват към фрази, съставени от съществителни имена, по-късно следва употребата на морфемии, включени към глаголни фрази.

References:

1. Allbertini, J. (1980). The acquisition of five grammatical morphemes. Deviance or relay? *Proceedings of the Symposium on Research in Child Language Disorders, 1*, 94–111. Madison: University of Wisconsin, Madison.
2. Beastrom, S., Rice, M., (1986). Comprehension and production of the articles *a* and *the* . Paper presented at the Convention of the American Speech-Language –Hearing Association, Detroit.
3. Bellaire, S., Plante, E., Swisher, L. (1994). Bound-morpheme skills in the oral language of school age, language –impairment children. *Journal of Communicational Disorders, 27*, 265–279.
4. Berko, J., (1958). The child’s learning of English morphology. *Word, 14*, 150–177.
5. Bliss, L. (1989). Selected syntactic usage of language-impaired children. *Journal of Communication Disorders, 22*, 277–289.
6. Brown, R. (1973). *A first language*. Cambridge, MA: Harvard University Press
7. Cleave, P., Rice, M. (1995). Acquisition of BE: A detailed analysis. Poster presented at the Convention of the American Speech-Language-Hearing Association, Orlando, FL.
8. Crago, H. (1993). Social skills of children with specific language impairment. *Language, Speech and Hearing Services in Schools, 24*, 206–215.
9. Crystal, D., Fletcher, P., Garman, M. (1976). *The grammatical analysis of language disability*. London: Edward Arnold.
10. Eyer, J., Leonard, L. (1995). Functional categories and specific language impairment: A case study. *Language Acquisition, 4*, 177–203.
11. Gopnik, M. (1990b). Feature blindness: A case study. *Language acquisition, 1*, 139–164.
12. Gopnik, M., Grago, M. (1991). Familial aggregation of a developmental language disorder. *Cognition, 39*, 1–50.
13. Hadley, P., Rice, M. (1996). Emergent uses of BE and DO: Evidence from children with specific language impairment. *Language Acquisition, 5*, 209–243.
14. Ingram, D. (1972b). The acquisition of the English verbal auxiliary and copula in normal and linguistically deviant children. *Papers and Reports on Child Language Development, 4*, 79–91.
15. Johnston, J., Kamhi, A. (1984). Syntactic and semantic aspects of the utterances of language-impaired children. The same can be less. *Merrill-Palmer Quartely, 30*, 65–85.
16. Johnston, J., Schery, T. (1976). The use of grammatical morphemes by children with communicative disorders. In D. Morehead and A. Morehead(Eds.), *Normal and deficient child language* (pp.239–258). Baltimore: University Park Press.
17. Khan, L., James, S. (1983). Grammatical morpheme development in three language disordered children. *Journal of Childhood Communication Disorders, 6*, 85–100.

18. Lahey, M., Liebergott, J., Chesnick, M., Menyuk, P., Adams, J. (1992). Variability in the use of grammatical morphemes: Implications for understanding language impairment. *Applied Psycholinguistics*, 13, 373–398.
19. Leonard, L. (1972). What is deviant language? *Journal of Speech and Hearing Disorders*, 37, 427–446.
20. Leonard, L., Bortolini, U., Caselli, M. C., McGregor, K., Sabbadini, L. (1992). Morphological deficits in children with specific language impairment: The status of features in the underlying grammar. *Language Acquisition*, 2, 151–179.
21. Leonard, L. (2000). Children with specific language impairment. Massachusetts Institute of technology, Press paperback edition.
22. Leonard, L., Eyer, J., Bedore, L., Grela, B. (1997). Three accounts of the grammatical morphemes difficulties of English-speaking children with specific language impairment. *Journal of Speech and Hearing Research*.
23. Menyuk, P. (1964). Comparison of grammar of children with functionally deviant and normal speech. *Journal of Speech and Hearing Research*, 7, 109–121.
24. Moore, M., Johnston, J. (1993). Expressions of past time by normal and language-impaired children. *Applied psycholinguistics*, 14, 515–534.
25. Morehead, D., Ingram, D. (1970). The development of base syntax in normal and linguistically deviant children. *Papers and Reports on Child Language Development*, 2, 55–75.
26. Morehead, D., Ingram, D. (1973). The development of base syntax in normal and linguistically deviant children. *Papers and Reports on Child Language Development*, 16, 330–352.
27. Oeting, J., Horohov, J. (1997). Past tense marking by children with and without specific language impairment. *Journal of Speech and Hearing Research*, 36, 1241–1253.
28. Rice, M., Wexler, K., Cleave, P. (1995). Specific language impairment as a period of extended optional infinitive. *Journal of Speech and Hearing*, 38, 850–863.
29. Roberts, J., Rescorla, L., Borneman, A. (1994). Morphosyntactic characteristics of early language errors: An examination of specific expressive language delay. Poster presented at the Symposium on Research in Child Language Disorders, University of Wisconsin, Madison.
30. Smith-Lock, K. (1995). Morphological usage and awareness in children with and without specific language impairment. *Annals of dyslexia*, 45, 163–185.
31. Steckol, K., Leonard, L. (1979). The use of grammatical morphemes by normal and language impaired children. *Journal of Communication Disorders*, 12, 291–302.
32. Trantham, C., Pedersen, J. (1976). *Normal language development*. Baltimore: Williams and Wilkins.
33. Ullman, M., Gopnik, M. (1994). Past tense production: Regular, irregular and nonsense verbs. *McGill Working Papers in Linguistics*, 10, 81–118.
34. van der Laly, H., Ullman, M., (1995). The computation and representation of past-tense morphology in specifically language impaired and normally developing children. Paper presented at the Boston University Conference on Language Development, Boston.

Senior Assist. PhD Plamen Petkov
Department of Special Pedagogy
At Konstantin Preslavsky – University of Shumen
p.petkov@shu.bg